

MESTSKÉ
DIVADLO
ŽILINA

ŠKORPIÓN

KER

X

FE

/

NE

2

3

Juliána Brutovská, Marek Geišberg, Filip Štrba

Realizačný tím

Vilma, sestra v súkromnom sociálnom zariadení
Denisa Macalová
Sestra v štátnom sociálnom zariadení
Denisa Macalová

TEXT

István Kerékgyártó

PREKLAD

Tímea Beck

DRAMATURGIA

Zuzana Palenčíková

SCÉNA

Erika Gadus

KOSTÝMY

Katalin Öry

HUDBA

Róbert Lakatos

JAZYKOVÝ KONZULTANT

Miklós Forgács

RÉŽIA

József Czajlik ah

Slovenská premiéra

28. marca 2026

156. premiéra

Mestského divadla Žilina.

Predstavenie vedie

Katarína Škerenčáková

**Technické zabezpečenie
inscenácie pod vedením**

Juraja Špalka realizovali:

SVETLÁ

Anton Mlacek

ZVUK

Ľuboš Tomaščík

REKVIZITY

Róbert Samec

GARDERÓBA

Slavomíra Olejková

STAVBA SCÉNY

Róbert Samec

Tomáš Dlhopolček

Richard Barčiak

Juraj Lajda

Jakub Kolárik

Na skúšobnom procese sa zúčastňovala aj poslucháčka réžie na Kyjevskej národnej univerzite divadla, filmu a televízie Ivana Karpenka-Kareho v Kyjeve Katya Shapovalenko.

OSOBY A OBSADENIE

Ferenc Király, veľkopodnikateľ

Marek Geišberg ah

Péter Kézdi, Királyov asistent

Mikuláš Macala

Zoli, Királyov starší syn

Filip Štrba

András, Királyov mladší syn

Michal Koleják

Zizi, Zoliho manželka

Juliána Brutovská

Alma, Andrásova manželka

Ada Juhássová

SVET, V KTOROM VLĀDNU ŠKORPIŌNY

6

Divadelná hra **Škorpión** od súčasného maďarského dramatika Istvána Kerékgyártóa mala premiéru 3. decembra 2023 v budapeštianskom divadle Belvárosi Színház v réžii Gábora Mátého a v produkcii Orlai Produkciós Iroda. Ide o jeden z posledných textov tohto významného maďarského autora, ktorý originálne spája rodinnú tragédiu s kritickým pohľadom na spoločenské pomery a presne mapuje postsocialistickú transformáciu moci: od dravej privatizácie cez rodinný kapitalizmus až po súčasné formy ekonomickej a symbolickej nadvlády, charakteristické nielen pre postsocialistické Maďarsko. Surová rodinná dráma postupuje od vrcholu moci cez zákulisné dohody, zrady a tiché, internalizované násilie až po momenty, keď sa hranica medzi realitou, spomienkou a halucináciou prestáva dať rozoznať.

Kerékgyártó využíva vo svojej hre viaceré významné symboly a alúzie, ktoré prehlbujú význam diela. Ferenc Király, hlavná postava, je podľa hry narodený v znamení Škorpióna, čo symbolicky vystihuje jeho charakter aj osud. Škorpión je známy svojou schopnosťou bodnúť a otráviť – rovnako Király neustále ubližuje svojmu

okoliu jedovatými slovami a činmi. Zároveň je škorpión schopný v ohrození bodnúť aj seba, čo sa metaforicky stáva aj Királyovi: jeho vlastné tyrdé a manipulatívne správanie sa obráti proti nemu samému a spôsobí jeho pád. Názov hry **Škorpión** teda symbolizuje nielen protagonistu (Királyho), ale aj celkový charakter hry – tragikomédiu plnú bodavosti, irónie a zrady.

Priezvisko hlavnej postavy – Király (po slovensky „Kráľ“) – nie je zvolené náhodou. Autor týmto zámerne vytvára paralelu s klasickým Shakespearovým dielom **Kráľ Lear**. V oboch prípadoch sledujeme tragédiu muža, ktorý prichádza o svoje impérium. Ďalším referenčným bodom hry sú odkazy na známe diela popkultúry, ktoré tematicky pracujú s mocou, rodinnými väzbami a zákulisím vplyvu. Patrí medzi ne napríklad filmová sága Krstný otec (The Godfather), ktorú režíroval Francis Ford Coppola či seriál Boj o moc (Succession), ktorého autorom a hlavným tvorcom je britský scenárista Jesse Armstrong.

Škorpión je antitragédiou moci, v ktorej sa kráľ rozpadá pred našimi očami. Nie je len generačnou drámou, ale aj výpoveďou o mužskosti

7

8

9

Ada Juhásová, Juliána Brutovská, Michal Koleják,
Filip Štrba, Marek Geišberg

postavenej na výkone, kontrole a systematickom popieraní zraniteľnosti. Otvára témy starnutia, demencie, telesnosti bez intimity, sexuality v starobe, ale aj každodenného, normalizovaného násilia ukrytého v jazyku vtipov, pracovných a rodinných dohôd či vzájomného ponižovania. Ukazuje patriarchát nie ako prirodzenú nadradenosť mužov, ale ako dôsledok studeného odchovu a chýbajúcej vzťahovej výchovy. V texte neexistuje materinská perspektíva – iba jej prázdne miesto. Citová väzba sa neformovala, starostlivosť nebola hodnota, vzťah nebol model.

„Studený odchov“ tu neznamená len krutosť, ale absenciu dotyku, ktorý nie je kontrola; absenciu jazyka pre emócie; absenciu modelu vzťahu, ktorý nie je hierarchický, ale rešpektujúci. Ženy – manželky tu predstavujú statusové objekty, nie sú však obeťami systému, slobodne si ho zvolili, aj v ňom pretrvávajú. Neodídu, ale akú cenu musia zaplatiť za to, aby mohli zostať? Čím nižšie sa ocitáme v hierarchii (sestry ako opatrovatelky), tým viac sa v texte pracuje s jazykom tela (fyzického, každodenného ponižovania, obchytávania) a menej s jazykom symbolického ponižovania. Každá scéna predstavuje iný stupeň moci a zároveň iný stupeň rozkladu tela.

Dielo púta pozornosť strhujúcou hlavnou postavou, ostrými dialógmi a netradičnou štruktúrou, ktorá sa odohráva v dvoch časových rovinách. Zároveň ponúka divákovi hlbšie zamyslenie nad tým, aké sú dôsledky nekonečnej honby za mocou a peniazmi, do akej miery nás určujú hriechy našich otcov a či sa dá zachovať morálna integrita v skazenom systéme. István Kerékgyártó neposkytuje utešujúce odpovede – namiesto toho ponúka satiricky vyostrený, ale pravdivý obraz sveta, v ktorom vládnu „škorpióny“ a ich jed ničí to najcennejšie: rodinu, lásku a dôveru, ale napokon aj ich samých.

12

13

NĀJSTĚ V TĚCHTO POSTAVĚCH POZITĚVNE ĀRTY JE VELMI NĀROĀNĀ ĀLOHA

14

István Kerégyártó: „Rád sa na predstavení zasmejem a plaĀem zároveň, pretože utrpenie stredovýchodnej Európy, ktorá po krátkych a relatívne konsolidovaných obdobiach cyklicky Āelí ŗarlatánom a zlodejom v politickej i podnikateľskej sfére, sa nedá zvládnuť inak. Jediným spôsobom, ako vlastnú biedu spracovať, je poukazovať na ňu, ale zároveň sa na sebe schuti zasmiať.“

**ROZHOVOR
S AUTOROM
ISTVĀNOM
KERĚGYĀRTĚM**

Píšete ako tvorca, ktorý dôkladne pozná svet biznisu. Aký bol hlavný impulz pre napísanie drámy ŗkorpión a akú úlohu v tom zohrali vaše vlastné podnikateľské skúsenosti?

István Kerégyártó IK. Odkedy Máté Gábor, riaditeľ jedného z najlepších budapeštianskych divadiel, režíroval moju prvú divadelnú hru *SpiatoĀka* (Rükverc), pravidelne sa s ním stretávam. Pri jednej takejto príležitosti sme spolu popíjali víno a hovorili sme o tom, ako sa po šestnástich rokoch pripravuje na odstúpenie z vedenia divadla. V tom Āase sa rozhodol, že sa už nebude znova uchádzať o pozíciu riaditeľa. Povedal: teraz je rad na mladých!

Slová, ktoré sa ľahko vyslovujú. Ale odchod je duševne a v tomto prípade aj umelecky náročná úloha. Tak sme sa dostali k debate o tom, že nezáleží na druhu povolania. Odovzdať ŗezlo po mnohých rokoch driny je pre kohokoľvek nároĀné. Ako sa môže cítiť lekár, ktorý do svojej praxe v minulosti prizval aj svoje deti a teraz sa z nej musí stiahnuť. Alebo právnik, ktorý sa práve chystá do penzie, Āi poľnohospodár, ktorý nevládze a Āoraz viac práce necháva na svojich deťoch. Je odovzdanie ovocia svojej celoživotnej práce

do rúk detí ľahké alebo ŗaĀké? A Āo od tohto aktu oĀakávajú deti? Āhcú, aby sa ich rodiĀia celkom vytratili a nezasahovali ďalej do podniku, alebo naopak, majú naďalej záujem o vedomosti starnúcich rodiĀov? *ŗkorpión* hľadá odpoveď práve na tieto otázky. A postavy som zasadil do prostredia biznisu najmä preto, že som sa v tomto svete dlhé roky pohyboval.

PriblíĀme spoločensko-politický kontext hry ŗkorpión, ktorý tvorí aj stret dvoch kapitalizmov. V Maďarsku neprebíehala taká divoká privatizácia v deväťdesiatych rokoch minulého storoĀia ako na Slovensku. Āo charakterizovalo vtedajší postsocialistický biznis v Maďarsku?

IK V Maďarsku privatizácia prebiehala celkom inak, najmä preto, že Maďarsko bolo v porovnaní s Āeskoslovenskom, Poľskom a ostatnými socialistickými krajinami omnoho rozvinutejšie v budovaní trhového hospodárstva už poĀas socializmu. Ešte pred zmenou reĀimu vznikol dvojstupňový bankový systém (Národná banka – komerĀné banky), zaloĀila sa burza a do krajiny prichádzali významné západné investície. Na Āele štátnych podnikov,

15

16

17

bánk a poľnohospodárskych kombinátov stáli väčšinou dobre vzdelaní odborníci, a nie iba politickí poskokovia komunistickej strany. Preto prebehla zmena režimu a privatizácia štátnych podnikov jednoduchšie.

U nás neexistoval kupónový systém ako v Československu, ani reprivatizácia (teda prinavrátenie zhabaného majetku pôvodným vlastníkom) ako v Rumunsku. Prvá demokraticky zvolená vláda prijala opatrenia, ktoré pomohli vytvoriť novú maďarskú podnikateľskú vrstvu. Zamestnanecké kolektívy a vrcholoví manažéri dostali špeciálne výhody a bankové úvery. Keďže podnik poznali, rátalo sa s tým, že ho budú vedieť aj v budúcnosti dobre riadiť. Preto sa privatizácia v Maďarsku ani zďaleka nestala takým podhubím kriminality ako napríklad na Slovensku, kde sa v tom čase prepojil mafiánsky svet s procesom privatizácie.

Hlavnou postavou hry **Škorpión** je Király, bývalý úspešný riaditeľ štátneho podniku, ktorý svoju firmu odkúpil od štátu vďaka výhodným úverom a úspešne ju ďalej prevádzkoval. Získal ju vo verejnej súťaži a podarilo sa mu to preto, lebo zrejme predložil najlepší projekt. (V tom čase to bolo ešte najdôležitejšie.)

Ako funguje nový biznis, tendre a zákazky v Maďarsku? Čo sa mení v logike moci a čo stále pretrváva?

IK Za posledných desať rokov sa maďarský kapitalizmus výrazne zmenil. Politická moc sedí na podnikateľskom prostredí. V podnikaní čoraz menej rozhoduje schopnosť a čoraz viac dobré vzťahy s vládnuou politickou elitou. Synovia nášho hlavného hrdinu patria medzi obľúbencov moci. Pre nich už nie je podstatná cena či kvalita výrobku, ktorý vyrábajú, ale to, aby ostali priateľmi súčasného režimu.

Škorpión je tragikomédiou o mužskej moci – či už ekonomickej, symbolickej, ale aj o moci, ktorá sa prejavuje v ľudských vzťahoch – moci, ktorá sa nerozpadá, ale transformuje. Ktorý moment v texte považujete za najneprijemnejšie aktuálny?

IK Jedna z najvýraznejších skúseností môjho života je surová, divoká privatizácia zo začiatku deväťdesiatych rokov. Vtedy som prevádzkoval privatizačnú poradenskú firmu a neskôr som sám vykupoval bývalý štátny majetok. Pri tejto príležitosti som mal tú česť zblízka spoznať známy prototyp

prefíkaného, násilného self-made mana. Hovoríme o nesmierne krutých a bezohľadných ľuďoch, ktorí proti sebe večne broja. O pochybných hrdinoch horúčky za hromadením kapitálu. Netrvalo dlho a chápadlá týchto ľudí dosiahli aj na politiku. Hovoríme o generácii, ktorá je dnes už v dôchodkovom veku. Práve teraz odovzdávajú (alebo odmietajú odovzdať) štafetu ďalšej generácii. Problém je, že noví nie sú o nič lepší! Myslím si, že práve to je najťaživejším odkazom tejto hry. Zisťujeme, že noví sú rovnako skazení ako predchodcovia. Sú síce nositeľmi iného druhu skazy, ale stále je to skazenosť.

Ferenc Király je zároveň tyran, aj vizionár, produkt doby, ktorú sám formoval; predstaviteľ poslednej generácie surového násilia. V čom najviac spočíva jeho zraniteľnosť a nebezpečenstvo?

IK Király má v sebe westernového hrdinu, ktorý sa naháňa za šťastím na divokom západe. Kus mačizmu, ktorého cieľom je za každú cenu pokoriť svojho soka. Király správne odhadol, že sa na nikoho okrem seba nemôže spoľahnúť a pre úspech urobil doslova všetko, čo bolo v jeho silách. Verí vo férový súboj, v ktorom vždy musí vyhrať ten lepší! Podľa neho vyhrá ten, ktorý je schopný dodávať rýchlejšie

a lacnejšie. Podľa mňa je to sympatická črta. Nový svet však funguje na základe nových pravidiel, v ktorých ho práve jeho vlastný hodnotový svet zradí a stane sa jeho slabinou. Nová maďarská spoločnosť je založená na vzťahoch. Vyhrá ten, ktorý udržiava lepšie vzťahy s politickou mocou a už vôbec nezáleží na tom, akú kvalitu jeho firma ponúka.

Generačná výmena neznamená automaticky etickejší spôsob vládnutia. Kto sú Királyovi synovia? Sú nositeľmi zmeny, alebo len predstavujú inú formu tej istej moci?

IK Nová generácia do sveta biznisu nielenže nepriniesla etickejšie princípy, ale je omnoho amorálnejšia. Meritokraciu nahrádza politická príslušnosť. Synovia hlavného hrdinu sa uplatňujú vďaka tomu, že obcujú s mocou. Už nie je podstatné, či pracujú na vysokej úrovni. Podstatným sa stáva, či sú v priateľskom vzťahu s politikmi, ktorí majú na starosti vyhodnocovanie tendrov. To už nie je svet môjho hrdinu Királyya. V hnijúcom svete sa dokážu uplatniť už len jeho synovia, pretože oni sa prispôbili novým, amorálnym princípom.

20

Mikuláš Macala

21

Juliána Brutovská

Michal Koleják

Filip Štrba

Aké miesto zaujímajú ženské postavy v mocenskej architektúre sveta Škorpióna? Stoja ženy v texte mimo centra moci, alebo tvoria jeho neviditeľnú infraštruktúru?

IK V Maďarsku držia moc v rukách (či už hospodársku alebo politickú) vo väčšine prípadov muži. Títo muži hľadajú na ženy typickým pohľadom nasýteným východoeurópskym, takmer až balkánskym mačizmom a pýchou. Manželka je pre nich v najlepšom prípade šperk. Je výhodné, ak sa po ich boku ligoce, ale ešte lepšie, ak nestrká nos do mužských záležitostí. Stačí, ak je dobrá mama, verná manželka, empatická spoločníčka, ktorá horľavo prikyvuje rozhodnutiam svojho muža a ešte lepšie, ak je z nich nadšená. Samozrejmosťou je, aby bola aj fantastická milienka. V deväťdesiatych rokoch prudko bohatli najmä takíto muži. Samozrejme, existuje hrstka žien, ktoré v tom istom období zbohatli vlastným úsilím alebo sa stali dedičkami úspešného podniku, ale o nich teraz nehovorím. Ženy, ktoré zobrazuje **Škorpión**, sa do veľkopodnikateľskej rodiny privydali a ich slovo v rozhodnutiach rodinnej firmy nemá žiadnu váhu.

Myslíte si, že sú tieto ženské hrdinky obeťami patriarchátu

alebo jeho spolutvorkyňami? Akú cenu za to platia?

IK Ženy, ktoré vidíme na pódiu, by sme len ťažko mohli vnímať len ako obeť, hoci, samozrejme, v istom zmysle nimi sú. No nikto ich násilím nenútil do uzavretia manželstva s dedičmi zazobanej rodiny. Už pred sobášom im muselo byť dostatočne jasné, že roly sú v tejto rodine rozdelené. Alma sa veľmi ľahko vzdáva pedagogickej kariéry, pretože túži po živote v prepychu. Ved' sama opisuje, koľko dobrých vecí sa v jej živote udialo, odkedy sa rozhodla skončiť s učiteľstvom. Zdá sa, že dokáže mlčky pretrpieť aj to, keď svokor na jej adresu trúsi nemiernymi, hrubými a ponižujúcimi poznámkami. Zizi je z iného cesta, dlho sa prie, aby mohla ostať pri vedeckej práci, ale napokon si to v hlave zráta a rozhodne sa, že pre peniaze a prepych sa predsa len vzdá vlastných ambícií. Na konci to vyzerá, že sa jej vo firme ušlo teplé miesto vo vedení. Tým sa môže chlácholiť, že zmluva s diablom napokon nebola nevýhodná, hoci hlboko vnútri určite vie, že sa vzdialila vlastným snom a že práca v laboratóriu jej chýba.

Ak by bol príbeh Škorpióna rozprávaný z perspektívy jednej zo ženských postáv, v čom by to bol iný príbeh?

IK Myslím, že dievčatá by z toho vyšli ešte horšie, pretože v súčasnej verzii nikto príliš nerozmazáva, že sa za chlapcov vydali pre peniaze. Ak by bol fokus na ženských hrdinkách, určite by sa muselo viac tematizovať, že sa stali milenkami vlastného svokra, pričom svojich manželov večne proti nemu huckali. Trúfam si povedať, že by z nich boli postavy podobné Lady Macbeth. V texte, ktorý som napísal, by sme ich mohli považovať za obeť krutého svokra – samozrejme, ak opomenieme zopár detailov – ale ak by sme z nich spravili hlavné hrdinky, boli by nesmierne nesympatické.

Písali ste postavy „proti sebe“, alebo ste sa v každej z nich snažili nájsť moment pochopenia?

IK Nájsť v týchto postavách pozitívne črty je veľmi náročná úloha. Ale, samozrejme, nejaké som našiel. Každá z nich sa v nejakej fáze života ocitne v poľutovaniahodnej situácii. Király napríklad dievčatá a chlapcov hrubo ponižuje. Empatizovať sa dá aj s túžbou detí po oslobodení od tyranského otca. Chlapci sa chcú individualizovať, radi by sa konečne vymanili spod Királyovho jarma. V Királyovi

sa zas prebúda sympatický hrdina, keď rozpráva o svojich obchodných úspechoch a o svojej viere v spravodlivú súťaž. Najľahšie však súcitíme s Kézdim, Királyovým asistentom.

Kézdi je ďalšou kľúčovou postavou. Prečo bol do poslednej chvíle lojálny systém, ktorý Király zosobňuje? Má v hre moment, kedy by sa mohol rozhodnúť inak?

IK Kézdi sa stane asistentom charizmatického človeka a veľmi rýchlo sa dostáva pod jeho absolútny vplyv. Postavičky, ktoré vytrvalo slúžia svojim pánom a kúpu sa v ich slnku, sa nájdu aj po boku najstrašnejších diktátorov. Vďaka svojim pánom sa z nich stane niekto. Naplnia ich hrdosťou, že sa nachádzajú po boku veľkého človeka. Kézdiho diváci ľutujú, nemajú dôvod ho zavrhnúť. A áno, moment, na ktorý sa pýtate, existuje. Keby sa Kézdi rozhodol nezradiť svojho šéfa a odmietol by ponuku chlapcov, musel by upozorniť Király na to, že naňho našli pascu a vďaka tomu by ostal morálnym človekom. Ako však vieme, touto zradou zároveň zachránil firmu, pretože Király už nebol schopný držať krok s novou dobou. Kézdi je sympatický aj vďaka tomu, že svojho zostarnutého šéfa navštevuje

26

27

a na konci sa stáva jeho jedinou oporou. Osud Kézdiho je ozajstná tragédia. Mohol sa stať žoviálnym profesorom, mohol si založiť rodinu a užiť si príjemný dôchodok, no namiesto toho sa obetoval pre Királyu, z ktorého sa na sklonku života stáva bezduchý, nešťastný a osamelý starec.

Jazyk hry je ostrý, vulgárny, miestami brutálny. Ako ste hľadali jeho mieru?

IK Ťažko sa mi odpovedá na túto otázku, pretože neviem po slovensky a nerozumím slovenskému prekladu. V minulosti som však videl dramtizáciu mojej hry v Košiciach v maďarčine a tam som si všimol, že aj pre tamojšie maďarské publikum bol text príliš drsný. V Maďarsku s tým nikdy nebol problém, pritom dielo nehrali len v Budapešti, ale aj v regionálnych divadlách, dokonca aj v Srbsku. Aj takto sa prejavujú kultúrne rozdiely. Zdá sa, že Maďari, Rumuni, Srbi a Rusi hovoria omnoho drsnejšie, práve preto je vulgárny jazyk vo filmoch a na pódiaoch bežný, dokonca žiadaný. Ak ľudia v reálnom živote hovoria takýmto štýlom, pričom vulgárny jazyk preniká aj do politických a obchodných kruhov (bol som súčasťou oboch týchto svetov, preto viem, o čom hovorím), nebolo by autentické, keby v literárnom texte postavy

diskutovali s barokovou jemnosťou. Riešením je — a verím, že prekladateľka nasledovala tento princíp — zjemnenie slovenskej verzie, ale len do istej miery, aby v divákoch text otváral rovnaké pocity, aké cíti maďarský divák pri vulgárnejšej verzii.

Akú úlohu zohráva v Škorpiónovi humor — je to obrana, cynizmus alebo ďalšia forma násilia?

IK Škorpión je tragikomédia. V Maďarsku ide o žáner s veľkou tradíciou a ja ho mám veľmi rád. Rád sa na predstavení zasmejem a plačem zároveň, pretože utrpenie stredovýchodnej Európy, ktorá po krátkych a relatívne konsolidovaných obdobiach cyklicky čelí šarlatánom a zlodejom v politickej i podnikateľskej sfére, sa nedá zvládnuť inak. Jediným spôsobom, ako vlastnú biedu spracovať, je poukazovať na ňu, ale zároveň sa na sebe schuti zasmiať. Humor je dobrý na mnoho vecí: nechutným a vulgárnym humorom môžeme veľmi dobre charakterizovať postavu, pretože takýto humor je formou násilia. Jemnejšia, intelektuálna irónia môže človeka veľmi dobre zasadiť do iného prostredia. V Budapešti sa ľudia na premiére veľa smiali, dosť často však v hľadisku zavládlo ticho. V očiach odchádzajúcich

som zahliadol nejednu slzu. A tak to je v poriadku.

Písať ste začali až takmer v päťdesiatke. Bol to únik? Zmenil sa váš pohľad na úspech?

IK V mojom rodnom meste, v Kaposvári, fungovalo asi dvadsať rokov najlepšie divadlo v Maďarsku. Diváci za ním cestovali až z Budapešti, a to napriek tomu, že bolo vzdialené dvesto kilometrov. Nikdy som sa z Kaposváru celkom neodštahoval. Stále som sa do mesta vracal, pretože som tu navštevoval svojich rodičov. A v kaposvárskom divadle som videl azda všetko, čo bolo pre mňa neskôr ako autora určujúce. Napriek tomu, alebo práve preto, som nemal odvahu napísať vlastnú hru. Ako 48-ročný som začal písať romány. V priebehu dvadsiatich rokov som napísal desať románov, ktoré boli preložené do štyroch rôznych jazykov. Približne pred pätnástimi rokmi mi zavolať riaditeľ divadla Katona Józsefa, v súčasnosti azda najlepšieho divadla v Maďarsku, že by radi dramtizovali jeden z mojich románov. Hru napokon hrali päť rokov a bola vždy vypredaná. Vďaka tomu som dostal chuť a najmä odvahu písať autorské divadelné hry. A prečo takto neskoro? Myslím si, že k písaniu

sú potrebné aj životné skúsenosti. A tých som mal dosť. Študoval som právo a filozofiu, desať rokov som učil na univerzite, kde som študoval Wittgensteina. Potom prišla revolúcia. Vtedy som sa rozhodol opustiť kariéru akademika a stal sa zo mňa podnikateľ. Zúčastnil som sa privatizácie, potom som sa ako zástupca štátneho tajomníka stal generálnym riaditeľom úradu pre médiá, takže som si nazbieral dosť materiálu pre svoje neskoršie romány.

rozhovor viedla Zuzana Palenčíková, z maďarčiny preložila Tímea Beck

ISTVÁN KERÉKGYÁRTÓ

1953

KAPOSVÁR
MAĎARSKO

je maďarský spisovateľ a dramatik. Vyštudoval právo a filozofiu a v 70. a 80. rokoch pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na právnickej fakulte v Pécsi. Koncom 80. rokov vstúpil do sveta obchodu, podnikania a médií, dokonca zastával funkciu riaditeľa maďarskej Rady pre rozhlas a televíziu (ORTT). V roku 1999 však opustil dovtedajšiu kariéru a začal sa naplno venovať písaniu beletrie. Literárne debutoval až vo veku 48 rokov – aj preto nepatrí k „tradičnej“ strednej generácii autorov. Kerékgyártó je známy najmä svojimi románmi, v ktorých reflektuje spoločenské zmeny v Maďarsku po roku 1989. Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria: **Majetkový román** (Vagyonregény, 2001) – jeho debutový román a „kľúčový román“ z prostredia divokej privatizácie; **Spiatočka** (Rükverc, 2012) – román, v ktorom originálne zobrazuje život hlavného hrdinu od smrti po narodenie; **Slučka** (Hurok, 2014) – je román s motívom „nekonečnej slučky“ korupcie a moci v postsocialistickej ére. Jeho romány často vyšli aj v prekladoch – **Spiatočka** bola preložená do slovenčiny (2019) a nemčiny, rovnako **Majetkový román** a **Slučka** boli predstavené zahraničnému publiku.

Kerékgyártóve prózy svojou aktuálnosťou a dramatickosťou prenikli aj na divadelné javiská.

32

33

IDE O SKUTOČNÝ STREDO- EURÓPSKY PRÍBEH

József Czajlik:
„Sústredím sa
na to, aby mal
herec v rukách
maximum informácií
o svojom charaktere.“

ROZHOVOR S REŽISĚROM JÖZSEFOM CZAJLIKOM

34

Naštudovanie **Škorpióna** znamená prvé uvedenie tohto textu na slovenských javiskách, ako aj premiérové hostovanie režiséra Józsefa Czajlika v Mestskom divadle Žilina. Pre Józsefa Czajlika to však nie je prvé stretnutie s dielom autora Istvána Kerékgyártóa. V roku 2015 v jeho domovskom divadle Thália Színház — Krajské divadlo v Košiciach, kde je riaditeľom, úspešne naštudoval adaptáciu jeho románu **Spiatočka** (Rükverc). Kerékgyártó špeciálne „ušil“ túto verziu na mieru košickým reáliám — do textu zakomponoval osudy maďarskej menšiny na Slovensku a odkazy na dielo rodáka Sándora Máraiho. V centre inscenácie stál tragický „antihrdina“ Zsolt Vidra, ktorého osobný príbeh zároveň odrážal širšie dejiny povojnovej socialistickej aj ponovembrovej doby v Československu a osudy maďarskej komunity. Inscenácia **Spiatočka** v Košiciach sa stretla s mimoriadnym ohlasom — predstaviteľ hlavnej úlohy Tamás Gál získal cenu Dosky za najlepšiu mužskú hereckú výkonnosť a inscenácia bola pozvaná na viaceré medzinárodné festivaly. Slovenská kritika ju označila za „výnimočný počin v kontexte slovenského divadla“ pre jej odvážnu spoločenskú výpoveď.

Čo ťa na hre Istvána Kerékgyártóa **Škorpión** zaujalo do takej miery, že si si povedal, že ju chceš inscenovať v Mestskom divadle Žilina?

József Czajlik S Istvánom som už spolupracoval, inscenovali sme jeho text **Spiatočka** v našom divadle Thália v Košiciach. Inscenácia bola úspešná, jemu sa naša spolupráca zapáčila, a keď napísal novú hru, hneď ju poslal mne aj Gáborovi Mátému — ten tiež inscenoval jeho **Spiatočku** v Maďarsku. Vtedy som si ten text ani neprečítal. Až neskôr, keď prišla ponuka zo žilinského divadla, bola táto hra medzi prvými, ktoré som vám ponúkol. Myslím si, že **Škorpión** je veľmi zaujímavý text v spoločenskom kontexte našej doby. Ide o stredoeurópsky príbeh, zachytený v rozpätí 25 rokov.

Škorpión v kontexte súčasných textov vracia na piedestál dramatickosť a plnokrvné dialógy. Formálne zaujímavo pracuje s časovými rovinami, ale dôraz kladie na príbeh a dramatické situácie, čím ponúka výrazné herecké príležitosti. Bol aj toto dôvod, prečo ťa táto hra zaujala?

JC Áno, lebo to je pre tohto autora charakteristické. Kerékgyártó je v prvom rade

35

románopisec a vo svojich románoch zvyčajne rozpráva klasicky. Keď píše drámu, samozrejme, že sa pohráva so štruktúrou — skáčeme v čase, vraciame sa do minulosti a potom zase do budúcnosti. Čo sa týka základného deja, všetko naozaj vychádza z reality, z reálnych vzťahov a reálnych ľudí. Pre mňa bolo zaujímavé aj to, že ste hru prijali, keďže poznám vašu poetiku zameranú skôr na postdramatické texty.

V čom je podľa teba hra Škorpión dnes najnepríjemnejšie aktuálna?

JC V tom, že nás vtiahne do zákulisia. Ak si otvoríme noviny, či už v Maďarsku alebo u nás na Slovensku, často nájdeme podobnú schému biznisu. Myslím si, že text je nekompromisný v tom, že nedáva veľa nádeje — celý systém je totiž nastavený tak, že tieto mocenské procesy priam umožňuje. Moc sa v podstate nezmenšuje, len sa transformuje a nadobúda iné rozmery, možno ešte strašidelnejšie, než tomu bolo u generácie v 90. rokoch minulého storočia. Tento systém núti podnikateľa prispôbiť sa novým metódam. Ten sa stáva v istom zmysle komplicom, pretože ak nepristúpi na túto hru, už nemôže v podnikaní pokračovať tak, ako by chcel.

Ako vyzerá svet Škorpióna na javisku? Čo bolo pre teba pri inscenovaní najdôležitejšie a čo predstavovalo najväčšiu výzvu?

JC Najväčšou výzvou bola hĺbková analýza. Keďže ide o klasický text, herec sa v ňom musí nájsť. Musí poznať hĺbku svojej roly a motivácie postavy. Nájsť spoločnú reč — či idú herci so mnou, či chcú veci pochopiť natoľko hlboko, aby s tým už na scéne vedeli narábať. V tomto bol však súbor veľmi nápomocný, priateľský a umelecky silný.

V istom momente sa text láme a prekvapivo vstupujeme do metaforickejšieho priestoru aj vďaka tomu, že hra je analógiou na Shakespearovho Kráľa Leara.

JC Základný konflikt hry je natoľko vyhrotený, že sa zrazu dostaneme do hlavy hlavnej postavy a tam sa už dejú veci na inej báze. Už to nie je klasická reálna predstava, ale reálny chaos v hlave hlavného hrdinu. Bolo mi veľmi sympatické, že sa tam zrazu čas i priestor menia a my môžeme aspoň na chvíľu precítiť to, čo cíti hlavná postava.

Ktorá postava ti bola pri skúšaní najbližšia a prečo? Snažil si sa v každej z nich nájsť moment pochopenia?

JC Najviac pozornosti prirodzene dostáva hlavná postava, Ferenc Király, ktorý s nami prejde cestu od moci až k úplnému úpadku. Od neho závisí všetko — herecky aj mentálne — musí mať najväčší priestor. Celá inscenácia stojí a padá na tom, s akou silou dokáže túto postavu realizovať. Tým, že sme pri práci na scéne išli do hĺbky, si myslím, že každá postava má čo povedať. Práca s hercami je zaujímavá, neustále prinášajú nové impulzy a motívy. Podarilo sa nám odhaliť hlbšie vrstvy ich postáv, takže v tejto fáze sa mi už „páčia“ všetci. V skutočnosti to nie sú veľmi sympatickí ľudia, ale pri každom hľadáme jeho pravdu bez toho, aby sme ho súdili. To je pre herca najpodstatnejšie — stáť za svojou postavou, chrániť ju a vyjadriť jej najčistejšie motivácie.

Ako by sme mohli pomenovať tvoj spôsob práce s hercami? Máš svoju metódu práce?

JC Pri realistickom texte je tá metóda klasickejšia, keďže herecká práca obsahuje viac konkrétností. Realistický či psychorealistický prístup tu funguje viac, no všeobecne si nemyslím, že mám nejakú špeciálnu, nemennú metódu. Vždy to súvisí s tým, s akým súborom pracujem, koľko mám času a priestoru a z ktorej strany

je potrebné sa k hre priblížiť. Nemám vyhranenú metódu, akú mali veľkí divadelníci, ale môžem povedať, že je pre mňa kľúčové, aby bol herec čo najviac informovaný. Sústredím sa na to, aby mal v rukách maximum informácií o svojom charaktere.

Moc je v tejto hre všadeprítomná. Ako sa dá na javisku zobrazit' niečo také neviditeľné?

JC V texte vieme presne sledovať, kto moc má a kto nie — a práve tam vzniká napätie. Ak vidíme niekoho, kto mal veľkú moc a zrazu o ňu príde, vnímame ten strmý pád i tú výšku, z ktorej spadol. Schéma moci a bezmocnosti je v texte postavená veľmi konkrétne. Pre nás bolo podstatné dbať v hereckom prejave na hierarchiu postáv a na to, ako sa tieto hierarchie menia. To považujem za základ.

Je pre teba Škorpión viac hrou o otcovi, o synoch, alebo o systéme, ktorý všetkých presahuje?

JC O všetkom. Myslím si, že z rôznych uhlov pohľadu je každá z týchto tém absolútne podstatná.

38

Denisa Macalová

39

Ada Juhásová

A čo diváctvo? Bude sa síce smiať, no často zažije nepríjemné pocity zneistenia. Čo by si chcel, aby si odniesli domov?

JC Nie je to taký ten bezhlavý smiech. Je to v istom zmysle ventilácia nevyslovených napätí v človeku, ktorý sleduje príbeh moci alebo podnikateľskú sféru prepojenú s najvyššou politikou. V tej ventilácii môže divák nájsť určité potešenie — uvedomí si, že hoci ani jeho život nie je jednoduchý, nie je to takýto krutý boj. Mohol by to byť divácky úspešný titul práve preto, že tie témy nie sú ľuďom vzdialené. Môže to byť v niečom ozrejmujúce — vidieť, ako to v tom svete biznisu okolo nás chodí.

40

rozhovor viedla
Zuzana Palenčíková

41

JÖZSEF CZAJLIK

začal svoju umeleckú dráhu ako herec v košickom divadle Thália Színház a v Jókaiho divadle v Komárne, pričom za svoje výkony získal viacero ocenení. V roku 2002 absolvoval štúdium divadelnej réžie na Vysokej škole múzických umení v Bratislave v ročníku Juraja Nvotu. Už počas štúdia zaujal inscenáciou Ostrovskeho hry **Nevesta bez vena**, ktorá získala prestížne ceny na medzinárodných festivaloch v Pécsi, Prahe a Amsterdame. Po absolvovaní VŠMU pôsobil ako interný režisér v budapeštianskom divadle Bárka (2002 – 2006). Režijne spolupracoval s poprednými scénami na Slovensku (DAB Nitra, SKD Martin, Štátne divadlo Košice, Divadlo Astorka Korzo'90, Slovenské národné divadlo), v Maďarsku, Poľsku i Srbsku. V roku 2007 spoluzaložil umelecký ateliér EPOPTeia, zameraný na nezávislé divadelné produkcie. V súčasnosti je riaditeľom divadla Thália Színház – Krajské divadlo v Košiciach, kde sa usiluje nájsť nový model komunikácie s maďarským i slovenským divákom. Inscenácia hry **Škorpión** je jeho režijným debutom v Mestskom divadle Žilina.

45

WILLIAM
SHAKESPEARE
KRÁĽ
LEAR
ŪRYVOK

46

LEAR. Nerozcítuj sa, blázon!
Nepotrebuješ oči, aby si
videl, ako sa tento svet točí.
Dívaj sa ušami! Pozri, ako sa
tamten sudca rozgurážil, keď si
podáva obyčajného zlodēja. No
zameň si ich hlasy a ani bystré
ucho neuhádne, ktorý z nich
viacej kradne. Videl si niekedy,
ako gazdovské psisko breše
na žobráka?

GLOUCESTER. Áno, pane.

LEAR. Aj ako žobrák uteká pred
psiskom? Z toho si urob obraz,
ako funguje svet. Daj psovi úrad
a hneď ho musíš poslúchať.
Preč, pandúr, aj s tou skrvavenou
rukou. Bičuješ kurvu? Zbičuj
vlastný chrbát! Sám s ňou chceš
páchať to, za čo ju trestáš. Hľa,
veľký zloděj vešia malého. Talár
a kožuch skrývajú všetko. Nosíš
vrece? Hriech presvitá. Cez zlatý
pancier kopija práva neprejde –
cez handry ti ukrivdí aj steblo
trpaslíka. Všetci sú ako ľalie, ja
za nich ručím. Mne ver! Mám silu
zatvoriť žalobcom ústa. Chce to
sklené oko a nevidíš, čo nechceš.
V rodnom bahne si bahnia politici.
Teraz, teraz! Stiahni mi čižmy!
Ťahaj, ťahaj – tak.

EDGAR. Bokom.
V tých nezmysloch sa skrýva
zmysel. Múdrost v bláznovstve.

47

LEAR. Chceš plakať nado mnou? Na, tu máš oči! Ved' ja ťa dobre poznám. Ty si Gloucester. Len trpezlivosť! Rodíme sa s plačom. Po prvý raz sa nadýchneš a — a už krik a plač. Sústred' sa. Čuj moju kázeň.

GLOUCESTER. Nešťastný deň.

LEAR. S plačom sme prišli na svet — na to veľké javisko bláznov.¹

¹ SHAKESPEARE, William. Kráľ Lear. Bratislava: Ikar, 2012, s. 124 — 125.

50

51

52

53

Mesto Žilina

• RÁDIO REGINA®

54

• RÁDIO DEVÍN

ŽILINSKÝ
večerník

MY
ŽILINSKÉ NOVINY

Bulletin k inscenácii Škorpión

ZOSTAVILA Zuzana Palenčíková

FOTO Bara Podola

FOTO AUTORA A REŽISÉRA Natália Zahradníková

GRAFICKÝ DIZAJN Marcel Benčík

Mestské divadlo Žilina

Horný val 3, 010 01 Žilina

mobil 0905 528 027

e-mail pokladna@divadlozilina.eu

web www.divadlozilina.eu

RIADITEĽ DIVADLA Michal Vidan

UMELECKÝ ŠÉF Eduard Kudláč

Zriaďovateľom Mestského divadla Žilina je mesto Žilina.

Partneri:

• RÁDIO_FM

SP
21

Žilina

55

56

57

